

ETNİK YAKLAŞIMLAR BAĞLAMINDA ZAZA KİMLİĞİ

Murat VAROL*

ÖZET

Siyasal bağlamda 18. yüzyılda başlayan; ama 19. yüzyılda etkili bir şekilde baş gösteren milliyetçilik veya ulusçuluk, çok kültürlü devlet yapılarının sonunu getiren etmenlerin başında gelmektedir. Başta Osmanlı Devleti olmak üzere yüzyıllarca ayakta kalmış birçok devlet, ulusçuluk akımına engel olamadı ve zaman içerisinde bir devletten onlarca devlet ortaya çıktı. Avrupa'daki birçok millet, 19. ve 20. yüzyıl içerisinde ulus-devlet modelini baz alarak yeni bir yapıya büründü. Ancak bu uluslaşma dönemi özellikle Doğu toplumlarında, Avrupa'daki kadar hızlı ve etkili bir şekilde gelişmedi/gelişemedi. Şu anda içerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılda bile birçok toplum veya millet, henüz uluslaşma aşamasını yakalayamamış veya tamamlayamamıştır.

Ulusal bir yapıya bürünememiş veya etnik tanımlaması henüz olgunlaşmamış bu halklardan biri de Zazalardır. Bugün Zazalar hakkında üç farklı ulus modeli tartışması bulunmaktadır. Bunlar; Zazaların Türk olduğu, Zazaların Kürt olduğu ve Zazaların ayrı bir millet olduğu tartışmalarıdır. Bu çalışmada, bu tartışmaların yakın dönemdeki güncel durumuna değinilecektir. Bu üç farklı görüşün tarihi analizinden ve perspektifinden ziyade, bu üç farklı görüşü bugün temsil eden kesimlerin kimler olduğu, hangi kaynakların referans gösterildiği, yapılan çalışmalarda bu konularla ilgili hangi bilgilerin bulunduğu değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Zaza, Zazalar, Uluslaşma, Milletleşme, Millî Kimlik.

GİRİŞ

Ulus, "ortak bir kültürü paylaşan, sınırları tartışmaya yer bırakmayacak biçimde belirlenmiş bir toprağa bağlı olan ve ortak bir gelecek projesi ile kendini yönetme hakkı iddiasıyla topluluk oluşturma bilincine sahip bir insan grubu"¹ olarak tanımlanır.

Ulus kavramı, modern dünyanın ve dünya sisteminin en büyük sorunlarının başında gelmektedir. Bugün ulus veya milliyetçilik kavramı her ne kadar eskisi gibi bir öneme ve değere sahip olmasa bile, etkisinin tamamen ortadan kalktığı da

* Bingöl Üniversitesi Öğretim Görevlisi, varol.murat@gmail.com

¹ Vasıf Erenus (Editör), *Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım*, Sarmal Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010, s.95

söylenemez. Bugün hâlâ devam eden ulus ve milliyetçilik kavramlarının kökenini, iki-üç yüzyıl öncesinde aramak doğru olacaktır.

1. ULUS KAVRAMININ İNŞAASI VE MİLLİYETÇİLİK

Modern anlamıyla – siyasal bağlamda – ulus anlayışı 18. yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıktı. Bu yeni ve bozguna bir fikirdir, çünkü eşitsiz haklara sahip katmanlara bölünmüş bir toplumu ve kendini ilahi bir yasaya veya fetih hakkına dayandıran monarşik bir iktidarın sorgulanmasına yol açmıştır.²

İlk dönemlerdeki milliyetçilik hareketleri, günümüzdeki gibi modern bir yapıya sahip değildi. 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyıldan itibaren etkisini oldukça yoğun bir şekilde hissettiren milliyetçilik unsuru, daha çok dönemin yönetiminden kaynaklanan adaletsizliklerden dolayı ortaya çıkmıştır. Bir nevi, o dönemin sosyal ve siyasi politikalarına bir başkaldırı söz konusudur. Bu şekilde ortaya çıkan bir milliyetçilik zamanla farklı bir kimliğe ve yapıya bürünmeye başlayacaktır. Zaman içerisinde Avrupa merkezli milliyetçilik fikri kılıf değiştirerek, her ulusun kendisini yeniden inşa edeceği bir yapıya bürünecektir.

19. yüzyılın başında, Avrupalı ulusların henüz bir tarihi yoktu. Kurucu atalarını övmeye başlamış olan ulusların elindeki bile, yarım yamalak birkaç bölümden oluşan, gerisi yazılmayı bekleyen bir hikâyeden ibaretti. Birkaç on yıl sonra bu ulusların pek çoğu, özgürlüğe uzanan kahramanca, acılı ve uzun bir süreçten söz eden birer anlatıya sahip oldular.³

Avrupa'da etnik temizliğin uzun bir geçmişi vardır. Dinsel temizlik, 15. yüzyılda İspanyada Yahudilerle başladı... 1914'ten önceki yıllarda belki de beş milyon Müslüman'ın Balkanlardan kovulması ile doruğa ulaştı. Etnik temizlik ise genel olarak 19. yüzyılın sonunda uygulanmaya başladı...⁴

Avrupa merkezli olan ve zamanla bütün dünyaya yayılan milliyetçilik, elbette ki Doğu toplumlarını da derinden sarsmış ve onları şiddetli bir şekilde etkilemiştir. Bünyesinde onlarca farklı milleti barındıran Osmanlı Devleti de milliyetçilik fikri karşısında ayakta duramayan ve yıkılan imparatorlukların başında gelmektedir.

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan toplumlar özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın birinci çeyreğinde çok hızlı bir şekilde kendilerini yenileme yoluna gitmişlerdir. Bunun temel nedenleri arasında Batılı devletlerin bu toplumları desteklemeleri ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmalarını istemeleri gelse de bu tek başına yeterli bir neden değildir.

²Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot (Yayına Hazırlayanlar), *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çeviren: Devrim Çetinkasap), İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010, s.152

³Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot (Yayına Hazırlayanlar), *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çeviren: Devrim Çetinkasap), İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010, s.164

⁴Umut Özkırımı, *21. Yüzyılda Milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s.19

Uluslaşma modelini baz alan birçok ulusun bağımsız bir toprak ve ayrı bir bayrak altında, sadece kendi uluslarından müteşekkil bir devlet halinde kendilerini yönetmek isteği, o günün koşullarında çok müthiş bir şekilde birçok ulusun varmak istediği ana hedeflerden biri haline gelmiştir.

2. MODERN MİLLİYETÇİLİKTE ULUS KAVRAMI

Ayrı bir devlet, ayrı bir yönetim ve ayrı bir toprak parçasında yaşama isteği ve ideali de zaman içerisinde yerini başka emellere ve düşüncelere bırakmaya başlayacaktır. Modern milliyetçilik olarak tabir edilen günümüz milliyetçiliğinde, ön plana çıkan iki ana unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kimlik, ikincisi ise dildir.

Hakikat şudur ki saf bir ırk yoktur ve devlet idaresini etnografik tahliller üzerine kurmak, onu mevhum bir hayale istinad ettirmek olur.⁵ Birbirinden tamamen farklı olan birçok ulus, birbirlerinin haklarını riayet ederek, kimlik ve dil olarak birbirlerini tamamen kabul ederek, aynı toprak parçasını paylaşabilmektedirler. Tabii bunun için çoğu zaman çok uzun ve sancılı bir süreç de işlenebilmektedir. Bu sürecin ana nedeni ise baskın olan ulusun, aynı toprakları paylaştığı diğer ulusların kimlik ve dil hüviyetini kabul etmemesinden ileri gelmektedir. Çoğu zaman baskın olan ulus, diğer ulusları kimlik ve dil bakımından tamamen ortadan kaldırmayı da hedefleyebilmektedir.

Ürpertici tabloya rağmen, soykırım (genosit) ve etnik temizlik tarihte dünyanın çeşitli ülkelerinde, pek çok kere yaşandı. Avrupalılar, Kuzey Amerika'ya ayak bastıklarında yerli halkın önemli bir kısmını sahil kısmından içeri, daha çorak bölgelere doğru sürdü ve katletti, bir kısmını da zaman içinde silahla, mikropla, açlıkla yok etti... Hollanda'dan İspanya'ya, Portekiz'den İngiltere'ye, Fransa'dan İtalya ve Belçika'ya kadar çoğu batılı güç sömürgeleştirme sürecinde soykırım yaptı.⁶

Tom Hadden⁷ baskın olan ulusun diğer uluslara yönelik uyguladığı politikaları beş başlık altında toplamaktadır. Bunların birincisi *ortadan kaldırma* (soykırım yoluyla yerinden kovmak), ikincisi *asimilasyon* (komünal farklılıkları oradan kaldırmak), üçüncüsü *hakimiyet* (azınlığa karşı ayrımcılığa başvurarak farklılıklara tahammül etmek), dördüncüsü *tanıma ve uzlaşma* (ayrılmaya karşı özel önlemler alarak, ilgili alanlarda eşit muamelede bulunmak), beşincisi *kendi geleceğini belirleme* (iç özerklik vererek ayrılmayı kabul etmek) olarak sıralamaktadır. Bugün yeryüzündeki birçok ulus ya bu kriterlerin birkaçından geçmiş veya geçmektedir.

⁵ Mümtaz'er Türköne, *Millîyetler ve Milliyetçilik*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s.52

⁶ Semra Somersan, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s.80.

⁷ Vasıf Erenus (Editör) *Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım*, Sarmal Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010, s.79

Birçok ulusun, ulus-devlet paradigmasının baskılarına dayanamayarak göç ettiği veya baskın olan ulus tarafından göç ettirildiği de bilinmektedir. Tarihi dönemler içerisinde birçok ulusun yaşadığı topraklarda, bugün sadece bir milletin veya ulusun yaşaması bunun en belirleyici örneklerinden biridir. Ayrıca ulus-devlet modelini temel alarak şekillenen devletlerin nasıl bir sonuca yol açtığını göstermesi bakımından da önemli bir yer teşkil etmektedir. Bugün azınlık hakları uluslararası anlaşmalar ve protokollerle⁸ korunmaya çalışıldığı halde, bunun tam olarak yapılabildiği ve etnik ayrımcılığa dayanan uygulamaların sona erdiğini söylemek ne yazık ki mümkün değildir.

3. MODERN MİLLİYETÇİLİKTE DİL KAVRAMININ ÖNEMİ

Dünyadaki yerel, çeşitli, zengin ve otantik dillerin yok oluş sürecinin birinci nedeni sömürgecilik idiyse, diğeri de ulus-devlet olmuştur. Üçüncüsü de küreselleşmedir... Ulus-devlet sınırları içinde tek devlet-bayrak-tarih-dil adına ne kadar yerel zenginlik varsa neredeyse hepsi ya ortadan kaldırılmış ya da itibarsızlaştırılmıştır... Politik ideolojileri ne olursa olsun, neredeyse tüm ulus devletler, tarihte azınlıklara eziyet etmiştir. Bütün ulus-devletler yerli halkları egemen kültüre asimile etmek için politikalar uygulamıştır.⁹

Ulus-devlet eksenli bütün devletler bugün kendi dilleri üzerinden, diğer uluslara karşı hâkimiyet kurmaktadır. Hatta denilebilir ki modern sömürgecilik artık bir bağlamda dil ile de yapılabilmektedir. Bugün Almanlar Almanca, İtalyanlar İtalyanca, İsveçliler İsveççe, Bulgarlar Bulgarca, Macarlar Macarca konuşuyor. Avrupalı ulus-devletlerin hemen hepsi ulusal dillerine sahiptir.¹⁰

Bu nedendir ki günümüzdeki modern milliyetçilik kavramları arasında dil önemli ve ayrı bir yere sahiptir. Öyle ki dil dahi tek başına bir ulusun yeniden inşasında yeterli olabilecek öğelerin başında gelmektedir. Günümüz modern milliyetçiliğinde dil, ulusu temsil eden ana kavramdır. Bir ulusun kendi dilini konuşması ve kendi dili ile var olması onun sadece dil hüviyetini göstermemekte, aynı zaman ulus olma bilincinin temel taşlarından birinin yerine getirildiği anlamına gelmektedir.

İnsan bilinçli bir varlıktır ve bilinç edinme ve gelişmenin temel alanı dildir.¹¹ Ulusla birbirine kaynaşmış olan dil, bundan böyle, her halka özgü özellikleri tanımak için en iyi kaynak olarak kabul edilmiştir.¹²

⁸ Zeri İnanç (Derleyen), *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*, Ütopya Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 2004.

⁹ Doç. Dr. Kemal İnal, "Kültür, Kimlik ve Dil", *Anadilde Eğitim Sempozyumu*, 30-31 Mayıs 2009, s.9

¹⁰ Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot (Yayına Hazırlayanlar), *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çeviren: Devrim Çetinkasap), İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul,2010, s.159

¹¹ Prof. Dr. Fatma Gök, "Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilinde Eğitim", *Anadilde Eğitim Sempozyumu*, 30-31 Mayıs 2009, s.73

¹² Maurice Olender, *Cennetin Dilleri*, (Fransızca'dan Çeviren: Nevzat Yılmaz), Dost Kitabevi, 2.Baskı, Ankara, 1998, s.19

Şunu da belirtmekte fayda var. Dil akrabalığı, akraba dilleri konuşan ulusların aynı soydan geldikleri anlamında değildir. Aynı soydan gelen ve dilleri akraba olan uluslar bulunmakla birlikte, ırk bakımından birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmayan, ancak aralarında kültür ilişkisi, kültür bağları görülen uluslar da vardır. Örneğin Hint-Avrupa dil ailesinden dillerin birçok ulusta konuşulduğu gibi.¹³

David Crystal¹⁴, bir dilin ölmesini bir ulusun ölmesi ile eşdeğer tutmaktadır. Bugün bilinen dünya dillerinin yaklaşık yarısı, son beş yüz yıl içinde ortadan kalkmıştır. Etrüsk, Sümer, Mısır gibi kimi eski devletlerin dilleri yüzyıllarca önce yok olmuştur. Yazıtları, olsa olsa, dil ve kültürleri çoktandır ölü, kendileri de çoğunlukla unutulmuş halkların belli belirsiz izleridir.¹⁵

Bu kadar önemli bir yere sahip olan dil kavramı Zazalar için de ayrı ve önemli bir yere sahiptir. UNESCO'nun son yıllarda yayınladığı raporlarda Zazaca'nın güvensiz ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunun belirtilmesi, bu dil hassasiyetini ve önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bu yüzdendir ki son yıllarda Zazalar arasında daha baskın bir şekilde kendini göstermeye başlayan dil hassasiyeti, her geçen gün daha da ileri bir noktaya ulaşmaktadır. Özellikle son yıllarda insanlar Zazaca'ya daha çok ilgi göstermekte ve Zazaca'nın geliştirilmesi için daha çok çalışmaktadırlar.

4. MİLLİYETÇİLİK VE DİL BAĞLAMINDA ZAZALAR

Birçok toplumda olduğu gibi Zaza kimliği konusunda da farklı iddialar ileri sürülmüş ve değişik açıklamalar yapılmıştır.¹⁶

Milliyetçilik ve dil bağlamında Zazaları incelediğimizde bugün üç farklı tanımlamanın varlığını görmekteyiz. Birincisi “Zazalar Türk'tür ve Zazaca da Türkçe'nin bir lehçesidir”, ikincisi “Zazalar Kürt'tür ve Zazaca da Kürtçe'nin bir lehçesidir”, üçüncüsü “Zazalar ayrı millettir ve Zazaca da bağımsız bir dildir” görüşleridir.

Bu üç farklı görüş bugün farklı çevreler ve kesimler tarafından dile getirilmekte ve her kesim kendi fikirlerini bazı dayanaklarla ortaya koymaktadır.

4.1. “Zazalar Türk'tür ve Zazaca da Türkçe'nin Bir Lehçesidir” Görüşü

Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyetin kurulmasını takip eden ilk yıllardan itibaren milliyetçilik kavramlarından uzak

¹³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2009, s.102

¹⁴ David Crystal, *Dillerin Katli*, (Çeviren: Gökhan Cansız), Profil Yayınları, İstanbul, 2010, s.2

¹⁵ Daniel Nettle, Suzanne Romaine, *Kaybolan Sesler*, (Çeviren: Harun Özgür Turgan), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2001, s.16

¹⁶ Yaşar Kalafat, *Türk Halk Kültüründe Zazalar*, Berkan Yayınevi, Ankara, 2012, s.12

kalamamış ve ileriki yıllarda her şeyin Türk milliyetçiliği ekseninde değerlendirildiği bir handikaba doğru yol almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, bilhassa 1912-1930'dan sonra, son Osmanlı döneminde kendi kültür, tarih ve dinine uygun bir şekilde oluşan modern millet anlayışından farklı bir "Türk" milleti yaratmak yoluna gitmiştir. Gerçekten tarih kongreleri, Halkevleri ve buna benzer birçok girişim, maddi somut yanları ağır basan yeni bir Türk milleti yaratmayı amaçlıyordu.¹⁷

Cumhuriyetin kurulmasına yakın ve Cumhuriyetin ilanını izleyen süreçte, Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliği daha baskın ve popülist bir seviyede idi. 1924 yılında, genç yaşta Ziya Gökalp'in hayatını kaybetmesinden sonra Nihal Atsız ile devam eden Türk milliyetçiliği daha katı ve daha sert bir tutum takınmaya başlayacaktır. Öyle ki Nihal Atsız'ın 1941 yılında oğlu için kaleme aldığı bir yazıda, onlarca milleti Türklerin düşmanı olarak gösterecektir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya atılan "Güneş Dil Teorisi" ile "Türk Tarih Tezi"nden yıllar sonra vazgeçilse de Türkiye ile özdeşleşen bazı etnik gruplar yine de kendi kimliklerine yer bulamamışlardır. Öyle ki Kürtler ile Zazaların, Türk olduklarına dair tezler hazırlanmış ve yapılan bazı araştırmalar ile bunun ispatı (!) yoluna gidilmiştir. Zazaların Türk olduklarına dair araştırmalar yapan ve görüşlerini eserlerine yansıtan bazı önemli kişileri ve bunların eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Mehmet Şerif Fırat tarafından kaleme alınan *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* isimli eserde Zazaların Türk oldukları ve Zazaca'nın da Türkçe'nin bir lehçesi olduğu tezi işlenmektedir. M. Şerif Fırat, Zazalar hakkında şöyle der; "*Gerçekte Türk ve Türk soyundan olan, ancak Osmanlı padişahları tarafından Kürt diye vasıflandırılan ve yabancılığı sürüklenen bu üç şubeye (Palolu Şeyh Ali, Melekan ve Çan Şeyhleri) mensup dağlı Türk aşiretler; yüzyıllarca kalıptan kalıba girmiş ve çeşitli zorlamalar altında ezilerek doğunun ıssız dağlarında dillerini ve milli varlıklarını bozduktan sonra milliyetlerini tayin etmekte büyük güçlükler çekmiş, umumi görünüşte Kürt diye anıldıkları halde, onlar her şeyden önce din, şeriat, hilafet ve Nakşilik akidesinin tesiri altında kalarak en fazla Arap Halidi ve Seyidi olmaya heveslenmişlerdir.*"¹⁸

M. Şerif Fırat eserin ilerleyen sayfalarında Zazaca hakkında da şunları söylemektedir; "*Zazaca'ya gelince, bu dilin yüzde ellisi Acemce, yüzde kırkı eski Türkçe, yüzde onu Arapça'dır. Zazaca'ya dolan Acemde kelimelerin çoğu Türk heceleriyle karışıktır... Biz, Kormancı ve Zaza dillerinin şimdiki durumunu yoklarken, bunlardaki eski Türkçe kelimelerin şiveye göre pek çok değiştirildiğini ve bu dillerin kökünden*

¹⁷ Kemal, H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.12

¹⁸ M.Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s.32

Türkçe olduklarını ve bazen bir kelimenin ilk hecesinin Türkçe ve son hecesinin Acemce veya Arapça olduğunu görüyoruz."¹⁹

Zazaların Türk olduğu ve Zazaca'nın da Türkçe'nin bir lehçesi olduğunu ideolojik bir bakış açısı ile ele alan ve bunun temellerini atan ilk isim Nazmi Sevgen olmuştur. Bir Türk subayı olan Nazmi Sevgen, 1937 yılındaki Dersim hadisesi esnasında bölgede görevli olarak bulunmaktadır. Bu görev süresi boyunca da özellikle Tunceli'deki Zazalar hakkında bazı araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalarını da ilerleyen yıllarda, tarih ve kültür dergilerinde yayınlamıştır. Bazı çalışmalarını da kitap halinde düşünmüş ancak bunların önemli bir bölümü yazar tarafından basılmamıştır.

Nazmi Sevgen, Zazalar ile ilgili tezlerini Sümerlere dayandırmaktadır. *Zazalar* isimli eserde Nazmi Sevgen şöyle demektedir; "*Zazaların Sümerlilerle çok yakından alakalı olduklarını söyleyebilirim. Zaten Akdeniz'den Karadeniz'e kadar bütün Anadolu'da bugün de çok koyu, çok canlı Sümer izleri vardır.*"²⁰ Nazmi Sevgen aynı zamanda Sümerlerdeki bazı toplumsal tutum ve davranışları, Zazaların sosyal yaşamlarındaki benzer izler ile karşılaştırarak tezini savunmaktadır.

Zazaları Türk olarak gören ve çok kesin bir şekilde bunu savunan kişilerden biri de Hayri Başbuğ'dur. Hayri Başbuğ, *İki Türk Boyu Zaza ve Kurmançlar* adlı çalışmasında; "*Zaza Türkleri hiç şüphesiz Sümer, Subar veya Suvar diye anılan eski Türklerin torunlarıdır... Zaza Türkleri'nin eski çağlarda olduğu gibi bugün de özellikle Dicle-Fırat-Murat havzalarının kapladığı alanlarda yerleşik bulunmaları, Zazaların eski "Su" uruğu ile olan akrabalık bağlarını pekiştirmektedir*"²¹ der.

Hayri Başbuğ bir başka eseri olan *Göktürk-Uygur Zaza Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma* adlı kitabında Zazaca üzerine tespitlerde bulunmaktadır. Başbuğ şöyle demektedir; "*Zazaca ile Kurmanca, kökleri asırlar öncesine dayanan, Türkçe'nin birer lehçeleridirler. Bu iki Türk lehçesi, aslında öncelikle ele alınıp incelenmesi ve kıymetlendirilmesi gereken çok önemli iki hazine değerindedirler. Hatta diyebiliriz ki, bu lehçeler eski Türk dili ile ilgili araştırmalarda mühim birer kaynak vazifesi görebilirler... Günümüzde Doğu Anadolu'da, Dicle-Fırat-Murat ırmakları boylarında asırlardan beri meskûn bulunan Zaza Türklerinin konuştuğu lehçe, Zaza Türkçesi ile Göktürkçe arasındaki pek çok ortak özellikler de oldukça önemlidir*"²²

Zazaların Türk oldukları üzerine araştırmalar yapan bir diğer isim ise Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'dur. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, *Kürmanci ve Zaza Türkçeleri*

¹⁹ M.Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s.39-40

²⁰ Nazmi Sevgen, *Zazalar, Zaza Kültürü* Yayınları, Ankara, 1994, s.19

²¹ Hayri Başbuğ, *İki Türk Boyu Zaza ve Kurmançlar*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1984, s.17-19

²² Hayri Başbuğ, *Göktürk-Uygur Zaza Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1984, s. V-11

Üzerine Bir Araştırma başlıklı çalışmasının önsöz kısmında Zazalar ve Zazaca hakkında şunları söylemektedir; “Doğu Anadolu, bugün Türklüğün kalbinin attı bir vatan parçasıdır. Burada yaşayan insanların hemen hepsi Türk olduğu gibi konuştukları dil de Türkçe'nin bir diyalekti, şivesi veya lehçesi hususiyetini taşımaktadır... Yaşayışı, töresi, örf ve adetleri, el sanatları, velhasıl aklımıza gelebilecek folklorik ve etnolojik her türlü malzemesiyle Türk olan bu yöre halkı, Türk tarihinin hiçbir devresinde Türklükten ayrışmamış ve kendilerini de Türklükten ayırmamışlardır.”²³

Zazaların Türk oldukları fikri üzerinde duran bir diğer araştırmacı Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler* adlı eserinde Zazalar için Zaza Türkleri, Zazaca için ise Zaza Türkçesi ifadelerini sık sık kullanmaktadır. Türkdoğan çalışmasında Zazaca hakkında şunları söylemektedir; “Yörede konuşulan ağızlar bir bütün olarak incelendiğinde (Zazaların yaşadığı yöreler) Oğuzca'nın ayrılmaz bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır. Zazaca'nın Türkçe'nin bir lehçesi olduğu yapılan ilmi çalışmalarla tespit edilmiştir.”²⁴Eserin bir başka bölümünde Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, yurt dışında bulunan ve Zazaca üzerine çalışmalar yapanların propagandist davrandıklarını ve bunların kimlik oluşturma peşinde olduklarını ifade etmektedir.²⁵

Zazalar üzerine araştırmalar yapan ve bu konuda eser veren bir diğer kişi de Ali Rıza Özdemir'dir. *Zazalar ve Türklük* adlı çalışmasında Zazalar hakkında farklı alanlarda bilgiler veren Ali Rıza Özdemir, Zazalar hakkında kendisinden önce yapılmış birçok teze karşı çıkararak kendi tezini şöyle açıklamaktadır; “Tarafımızdan geliştirilen bu teze göre (Sabir-Kıpçak Tezi), bugün Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Zazalar; Hunların bir kolu olan Sabirler ile Kumanların bir kolu olan Kıpçaklar başta olmak üzere Anadolu'ya tarihi süreç içerisinde yerleşen değişik Türk boylarının toplamından oluşmaktadır.”²⁶

Zazalar hakkında Sabir-Kıpçak Tezi'nden söz eden Ali Rıza Özdemir, Zazaca konusundaki tezlerinde ise şöyle demektedir; “Zazaca'nın ne zaman ortaya çıktığını söylemek zor. Eğer Sabirleri, Zazaların ilk ataları sayarsak, Zazaca'nın ilk halinin Sabirlerin kullandığı Türkçe olduğunu kabul etmek durumundayız.”²⁷

Türkiye'nin Etnik Yapısı adlı eserinde Ali Tayyar Önder, Zazalar ile ilgili tezlerinde öncelikle, daha önce Zazalar hakkında görüş bildiren bilim adamlarına yer

²³ Tuncer Gülensoy, *Kürmanci ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983, s. IX

²⁴ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.199

²⁵ Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.243

²⁶ Ali Rıza Özdemir, *Zazalar ve Türklük (Koç Heykelli Mezarların İzinde)*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s.76

²⁷ Ali Rıza Özdemir, *Zazalar ve Türklük (Koç Heykelli Mezarların İzinde)*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010, s.140

verdikten sonra şöyle demektedir; “Zazaların kökenleri, daha çok Horasan, Harezm, Gür ve Karluk Türkleriyle ilişkilendirilir. Zazaların yaşlılarının önemli bir bölümü kendilerinin bu kökenlerden geldiklerine inanırlar.”²⁸

Ali Tayyar Önder kitabın ilerleyen bölümlerinde, Zazaların asli köken itibari ile Türk olduklarını, bunun yerli ve yabancı çok sayıda araştırmacının ortaya koyduğu ortak bir tespit olduğunu dedikten sonra, şunları söylemektedir; “Devlet ve toplum olarak, bugün hala bu grup Zaza’ya Türk oldukları gerçeğini anlatabilmek, Zazaların Türklük bilincini pekiştirmek imkanına sahibiz. Bunun için devletin büyük bir zaafı olan bugünkü etniklik politikasının değiştirilmesi, bilimsel olan, gerçekçi, doğru, bilinçli bir etniklik politikasının benimsenmesi şarttır. Ek olarak TV, basın ve eğitim imkanları bu hedef doğrultusunda seferber edilmelidir.”²⁹

Zazaların Türk, Zazaca’nın da Türkçe’nin lehçelerinden biri olduğunu dile getirenlerden bir başka isim ise Mahmut Rişvanoğlu’dur. Rişvanoğlu, *Saklanan Gerçek: Kurmanclar ve Zazaların Kimliği-1* isimli eserinde şöyle der: “Kurmanci ve Zazaca birbirlerinden birçok yönden farklı iki Türk lehçesidir. Uzun asırlardan beri dünyanın farklı yerlerine yayılmış olan Türk kavimleri, oymakları, değişik birçok lehçe kullanmaktadırlar. İşte Kurmanca ve Zazaca da, eski Türkçe devrinden kalma en eski Türkçe kelimeleri bünyesinde muhafaza eden, uzun zaman içerisinde birçok değişikliğe uğramış Ana Türkçe’nin birer lehçeleridirler.”³⁰

Mahmut Rişvanoğlu, aynı ismi taşıyan ikinci çalışmasında da yine Zazalar hakkındaki bilgilerden yola çıkarak, tarihi bazı olaylar ve hadiseleri konu edinmektedir.³¹

Zazaların Türk oldukları fikrini taşıyan ve bu anlamda çalışma yapanlarla ilgili daha fazla kaynak göstermek ve bu alanda çalışmalar yapmış insanları saymak elbette ki mümkündür. Ancak yukarıdaki kaynaklar ile sınırlı kalıp, Türkiye’deki kimlikler ve diller üzerine yapılmış olan birkaç tane araştırmada, Zazaların veya Zazaca’nın nasıl yer aldığına da göz atmakta yarar vardır.

Prof. Dr. Ahmet Buran ve Berna Yüksel Çak tarafından hazırlanan *Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar* isimli çalışmada, Zazalar hakkındaki farklı etnik tanımlarına dair tartışmalara değinildikten sonra, Zazaların nüfusu hakkındaki değerlendirmelere şöyle yer verilmektedir; “Zazaların nüfusu hakkında kaynaklarda çok değişik bilgiler

²⁸ Ali Tayyar Önder, *Türkiye’nin Etnik Yapısı (Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler)*, Kripto Yayınları, 52.Basım, Ankara, 2012, s.248

²⁹ Ali Tayyar Önder, *Türkiye’nin Etnik Yapısı (Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler)*, Kripto Yayınları, 52.Basım, Ankara, 2012, s.261

³⁰ Dr. Mahmut Rişvanoğlu, *Saklanan Gerçek: Kurmanclar ve Zazaların Kimliği-1*, Tanmak Yayınları, Ankara, s.214

³¹ Dr. Mahmut Rişvanoğlu, *Saklanan Gerçek: Kurmanclar ve Zazaların Kimliği-2*, Tanmak Yayınları, Ankara.

mevcuttur. Ali Tayyar Önder'e göre bir milyon, Ali Rıza Özdemir'e göre ise Zazalar iki milyon civarındadır. Mesut Keskin, dört ile altı milyon arasındaki Zaza nüfusundan söz etmektedir ki bu rakam oldukça abartılıdır. 1965 nüfus sayımına göre ana dili Zazaca olanların sayısı 150.644 kişidir. İkinci en iyi bilinen dil olarak Zazaca'yı seçenlerin sayısı ise 92.288 kişidir."³²

Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar adlı çalışmasında Cemal Şener de Zazaların kökeni ve Zazaca ile ilgili tartışmalara değinmekte ve her kesimin kendilerine göre bazı tarihi kaynakları referans gösterdiklerini belirtmektedir.

Zazaların Alevi ve Sünni olmak üzere iki farklı inanç sistemini paylaştıklarını da belirten Cemal Şener, Zazalar hakkındaki nüfus sayımları konusunda şöyle demektedir; "Zazaların nüfusu 1965 Genel Nüfus sayımlarında Kürtçe ile konuşan nüfus ile sayıldığından doğru sonuçlardan çok uzaktır. Bu sayımlarda Zaza nüfus, 150.644 olarak görülüyor. 1970 de ise, bazı kaynaklarda 300 bin kişi kabul edilmiştir. Bugün Zazalar tarafından yapılan tahmine göre, 700 bin ile 1 milyon arasında Zazaca bilen nüfusun olduğu ifade ediliyor. Bunun ise %60'ı Sünni Şafii Zazalardan, %40 civarı ise Zazaca bilen Alevilerden oluştuğu tahmin ediliyor."³³

Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar* adlı çalışmasında Zazalar ve Zazaca hakkında bazı tartışmaların ve ihtilaflı durumların olduğunu belirterek, daha çok Zazaların nüfusu ve dağılımı üzerinde durmaktadır. 1965 yılındaki genel nüfus sayımı verilerine göre Zazalar ile ilgili rakamın yanlış olduğunu ifade edip şöyle söylemektedir; "Genel nüfus sayımı rakamları Zazaların sayısını oldukça düşük göstermektedir... Kayıtlara geçirilirken Zazaların Kürtlere dahil edilmesi karışıklığa yol açmaktadır."³⁴

Zazaları Türk ve Zazaca'yı da Türkçe'nin bir lehçesi olarak sayanların görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yaptığımızda, şunları söylememiz mümkündür.

Bir; Zazaları Türk olarak gören araştırmacılar arasında, Zazaların nereden geldiklerine dair üzerinde anlaştıkları veya ittifak halinde buldukları bir görüş bulunmamaktadır. Bu görüşü savunanlar arasında bu konuda farklı fikirler bulunmaktadır.

İki; Dil olarak Zazaca'nın Türkçe'nin hangi dönemi içerisinde olduğu veya Zazaca'nın hangi tarafa mensup olduğu konusu da yine bu görüşü paylaşan araştırmacılar arasında tartışmalı bir konudur.

Üç; Siyasal milliyetçilik yıllarca Zazaca'nın Türkçe'nin bir lehçesi olduğunu ve bunu ispatlama yoluna gittiği halde, Zazaca'nın ve Türkiye'de yaşayan diğer dillerin belirli dönemlerde neden yasaklandıklarına bir açıklık getirememektedirler. Zazaca,

³² Prof. Dr. Ahmet Buran, Berna Yüksel Çak, *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*, Akçağ Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 2012, s.230

³³ Cemal Şener, *Türkiye'de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*, Etik Yayınları, 5.Basım, İstanbul, 2006, s.126

³⁴ Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, Ant Yayınları, İstanbul, 1992, s.168

Türkçe'nin bir lehçesi olarak varsayıldığına göre, Zazaca'nın belirli dönemlerde yasaklanması yerine, geliştirilmesi için çalışmaların yapılması gerekmez miydi?

Dört; Bu görüşü dile getiren araştırmacılar ekseriyetle, öncelikle Zazaların Kürt olmadığı ve Zazaca'nın da Kürtçe'nin bir lehçesi olmadığı görüşü üzerinde durmaktadırlar. Sonrasında ise kendi tezlerinden yola çıkarak, Zazaların Türk oldukları ve Zazaca'nın da Türkçe'nin bir lehçesi olduğu tezini işlemektedirler.

Beş; Bu görüşü savunan araştırmacıların büyük bir çoğunluğu aynı zamanda Kürtçe'yi de Türkçe'nin lehçeleri arasında savunmaktadırlar.

4.2. “Zazalar Kürt'tür ve Zazaca da Kürtçe'nin Bir Lehçesidir” Görüşü

Kürt meselesi veya Kürt sorunu Türkiye'nin özellikle son otuz yılında, her zaman güncelliğini korumuş ve her zaman Türkiye'de en çok konuşulan konuların arasında yer almıştır. Konunun her zaman güncel olması ve bu meselenin çözümünün her zaman ertelenmesi de aradan geçen zaman içerisinde, kendisine yeni bir alan oluşturmuştur.

Bugün Türkiye'de Kürt sorunu ile ilgilenen uzmanlar, akademisyenler, araştırma merkezleri ve birtakım özel kuruluşlar bulunmaktadır. Bu merkezler zaman zaman yayınladıkları raporlarla bakışları üzerlerine çekmiş, yazarlar ise yazdıkları kitaplar ile her zaman gündemde kalmışlardır. Ancak şu da bir gerçektir ki bugün bu konu ile ilgilenen akademisyenler, yazarlar, medya, araştırma merkezleri ve diğer kuruluşlar, belirli konularda çok ciddi bir ilgi yanlılığına gitmektedirler.

Konuyla ilgilenenler çoğunlukla bu meselenin şiddet ve çözümsüzlüğü üzerinde durmaktadırlar. Konuyla ilgili sosyolojik tahlil ve değerlendirmeler oldukça azdır. Medya ve diğer basın faaliyetleri de konuya dâhil edilmek üzere; bu konuyla ilgilenen yazarların, akademisyenlerin ve uzmanların dil, kültür ve etnik yapılanma noktasından oldukça uzak oldukları görülmektedir.

Konuyla ilgili güncel çalışmalar ve eserler daha çok yaşanan anlık gelişmeler ve tahliller üzerine olmaktadır. Bu konuyla ilgili hem Türk hem de Kürt aydınlar eserlerinde daha çok güncel konuları irdelemekte ve o günün koşullarının tabii olduğu değerlendirmeler yapmaktadırlar.

Hasan Cemal³⁵, Cengiz Çandar³⁶, Mustafa Akyol³⁷, Prof. Dr. Doğu Ergil³⁸, Belma Akçura³⁹, Uğur Mumcu⁴⁰, Bejan Matur⁴¹, Orhan Miroğlu⁴², Muhsin Kızılkaya⁴³ ve

³⁵ Hasan Cemal, *Kürtler*, Doğan Kitap Yayınları, 19.Baskı, İstanbul, 2010; *Kürt Sorununa Yeni Bakış: Barışa Emanet Olun*, Everest Yayınları, Ekim, 2011

³⁶ Cengiz Çandar, *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Burakır?*, TESEV Yayınları, Temmuz, 2011.

³⁷ Mustafa Akyol, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, Doğan Kitap, 4.Baskı, İstanbul, 2006.

³⁸ Prof. Dr. Doğu Ergil, *Kürtleri Anlamak*, Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2010.

³⁹ Belma Akçura, *Devletin Kürt Filmi*, New Age Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2009.

medyada yer alan onlarca yazar bizlere bu meselenin güncel durumunu anlatmaktadır.

Tabii yapılan bütün araştırmalar ve çalışmalar sadece güncelden ibaret değildir elbette. Kürtlerin kökeni, tarihi, dilleri hakkında yapılan çalışmalar ve araştırmalar da her geçen gün artmaktadır.

Kemal Burkay⁴⁴, Altan Tan⁴⁵, Fetullah Kaya⁴⁶, Muhammed Emin Zeki Beg⁴⁷, Mehrdad R. İzady⁴⁸, Abdurrahman Qasımlo⁴⁹, Martin Van Bruinessen⁵⁰, Robert Olson⁵¹, V.Minorsky⁵², Philip Kreyenbroek, Christine Allison⁵³ ve onlarca yazar da Kürt tarihi ve kültürü hakkında hatırı sayılır bir külliyat oluşturmuşlardır.

Kürdoloji alanındaki çalışmalarda genel itibari ile Zazaca veya Zazalar konusu zaman zaman dile getirilmekte ve bu konuda genel değerlendirmeler yapılmaktadır. Daha açıklayıcı ve bütünlendirici olması sebebiyle bir tablo çizilmek istenirse; bugün genel itibari ile siyasal Kürt hareketleri, Kürt medyası, Kürt aydınları, Kürt siyasetçileri ve Kürtçe üzerine çalışmalar yapan bazı üniversitelerin oluşturduğu geniş bir yelpaze; Zazaları Kürt, Zazaca'yı da Kürtçe'nin bir lehçesi olarak görmektedir. Bunların bazılarını şöyle sıralamak mümkündür.

Bugün Zazaları Kürt ve Zazaca'yı da Kürtçe'nin bir lehçesi olarak gören grupların başında Vate Çalışma Grubu gelmektedir.

1996 yılında Zazaca üzerine çalışmalar yapan bir grup Zaza, İsveç'in başkenti Stockholm'de Vate Çalışma Grubu adında bir grup kurdu. Bu grup şimdiye kadar 22 tane toplantı gerçekleştirdi. Grup tarafından yapılan ilk toplantının ardından, 1997 yılında bir dergi çıkartılma kararı alındı ve böylece aynı yılın yazında "Vate" dergisi yayın hayatına başladı.

⁴⁰ Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.

⁴¹ Bejan Matur, *Dağın Ardına Bakmak*, Timaş Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2011.

⁴² Orhan Miroğlu, *Silahları Gömmek*, Everest Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2012.

⁴³ Muhsin Kızılkaya, *Bir Dil Niye Kanar*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2011.

⁴⁴ Kemal Burkay, *Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, 4.Baskı, Diyarbakır, 2008.

⁴⁵ Altan Tan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2009; *Değişen Ortadoğu'da Kürtler*, Çıra Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2011.

⁴⁶ Fetullah Kaya, *Kürt Basını*, Hivda Yayınları, İstanbul, 2010.

⁴⁷ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nübihar Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2012.

⁴⁸ Mehrdad R. İzady, *Kürtler*, Doz Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2011.

⁴⁹ Abdurrahman Qasımlo, *Kürtler ve Kürdistan*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009.

⁵⁰ Martin Van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, İletişim Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2008; *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, 7.Baskı, İstanbul, 2010.

⁵¹ Robert Olson, *Kürt Meselesi ve Türkiye İlişkileri*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010.

⁵² V.Minorsky, TH.Bois, D.N.MacKenzie, *Kürtler-Kürdistan*, Doz Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2004.

⁵³ Philip Kreyenbroek, Christine Allison, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

Türkiye'deki demokratik adımların atıldığı ve farklı diller adına yapılan çalışmaların kendisine yayın hakkını gördüğü 2003 yılında, İstanbul'da "Vate Yayınevi" kuruldu. Yayınevi, Vate Çalışma Grubu'nun yaptığı yazım çalışmalarını yayın politikası olarak kabul etti ve Zazaca kitaplar ağırlıklı olmak üzere neşriyata başladı. 2003 yılından sonra Vate dergisi de İstanbul'da çıkmaya başladı.⁵⁴

Vate Çalışma Grubu; başta sözlük çalışmaları olmak üzere⁵⁵ 15 yıllık geçmişi ve çalışmaları ile bugüne kadar onlarca Zazaca kitap yayınlamıştır. Ayrıca *Vate* isimli Zazaca bir dergi çıkarmaktadırlar.

Vate dergisinin yayınlanmaya başladığı 1997'de, derginin birinci sayısında okuyuculara başlığı ile duyurulan yazıda şöyle denilmektedir; "*Bu dergi, Zazaca lehçesinin ilerletilmesi, bu lehçeye hizmet edilmesi için çıkarılmaktadır. Vate'yi okuduğunuzda farklı şivelerin olduğunu göreceksiniz. Zazaca'nın standartlaştırılmasını hepimiz istiyoruz; ancak bu bir günde, bir ayda ya da bir yılda yapılabilecek bir şey değildir. Bu çalışma hem uzun bir vakit, hem iyi bir çalışma hem de bu işi yapabileceklerin olması ile yapılabilecektir. Öncelikle yazarlarımızın kendi şivelerini iyi yazmaları ve iyi bilmeleri gerekmektedir. Sonrasında ise ortak formlardan ve yazımlardan hareketle, lehçemizi standart hale getirmemiz gerekmektedir.*"⁵⁶ Bugün Vate Çalışma Grubu, en son olarak 22. toplantısını yaptığını bildirmekte⁵⁷ ve 10 bin tane terimi standart hale getirildiğini duyurmaktadır.⁵⁸

Vate dergisinin baş redaktörü Malmisanij, 1987 yılında hazırladığı ilk Zazaca sözlüğün giriş kısmındaki önsöz bölümünde Zazaca hakkındaki fikirlerini dile getirmektedir. Malmisanij şöyle demektedir; "*Bugüne kadar bir sözlüğü bulunmayan Dımili lehçesi, on üç ilin değişik ilçe, bucak ve köylerinde konuşulmaktadır. Bu lehçeyi konuşanlar kendilerine Kırd ya da Kırmanc, konuştuıkları lehçeye de Kırdki veya Kırmancî demektedirler. Kürtçe'nin Kurmanc lehçesini konuşan Kürtler ise bunlara ve lehçelerine Dımili demektedirler. Aynı lehçeyi konuşanlar Zaza, konuştuıkları lehçe ise Zazaki (Zazaca) olarak da adlandırılmaktadır.*"⁵⁹

Vate Yayınevi, 2003 yılında İstanbul'da Deniz Gündüz tarafından kuruldu. Yaklaşık on yıldır Zazaca, Türkçe, Kürtçe ve çok az da olsa İngilizce kitaplar yayınlayan Vate Yayınevi; ağırlıklı olarak Zazaca alanındaki eserleri yayınlamaktadır. Yayınevinin sahibi Deniz Gündüz, *Kırmancca/Zazaca Dil Dersleri* isimli eserinde Zazaca ile ilgili şunları söylemektedir; "*Kürtçe'nin Kırmancî, Kırdki, Zazaki, Dımilki adlarıyla da anılan Kırmancca lehçesi; yasaklardan en çok etkilenen ve en çok tahribata*

⁵⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Vate_Yay%C4%B1nevi, Vate Yayınevi

⁵⁵ Vate Çalışma Grubu, *Türkçe-Kırmancca (Zazaca) Sözlük*, Vate Yayınları, İstanbul, 2011; *Ferhengê Kırmancî (Zazakî) – Türkî*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2011.

⁵⁶ Bakınız: Vate Çalışma Grubu, "Vate", 1.Sayı, 1997, Stockholm, s.3-4

⁵⁷ <http://www.zazaki.net/haber/2012de-yayimlanan-kirmancca-zazaca-kitaplar-1364.htm>

⁵⁸ <http://www.haberdiyarbakir.com/kirmancca-zazaca-kurtce-mi-degil-mi-tartismasi-uzerine-52587h/>

⁵⁹ Malmisanij, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1987, s.8

uğrayan lehçedir. Bu lehçe öteki lehçelere göre çok sonraları yazılmaya başlandı. Sistemli olarak yazılması son otuz yılla sınırlıdır."⁶⁰

Zazaları Kürt ve Zazaca'yı da Kürtçe'nin bir lehçesi olarak gören bir diğer oluşum olan Tzp-Kurdî, (Tevgera Ziman û Perwerdehiya Kurdî – Kürt Eğitim ve Dil Hareketi) tarafından 30.06. 2012 – 03.07.2012 tarihleri arasında Bingöl'de yapılan "Zazaki Lehçesi 1. Dil Konferansı"nda, Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi ve Zazaların da Kürt oldukları belirtilerek, sonuç bildirgesindeki ilk iki maddede şöyle denilmektedir; "*Birinci Kırmançki lehçesi konferansı delegasyonu, kendisini ulusal dil konferansının bir parçası olarak görmekte ve ulusal dil konferansında alınan bütün kararları kabul etmektedir. Konferans Delegasyonu, Kırmançki lehçesini ayrı bir dil ve Kırmançları da ayrı bir halk olarak göstermek isteyen bütün anlayışları mahkûm eder ve bu anlayışı Kürt halkını bölme girişimleri olarak kabul etmektedir.*"⁶¹

Artuklu Üniversitesi yaptığı çalışmalar ve değerlendirmelerde Zazaca'yı bir lehçe olarak görmekte ve Zazaların da Kürt olduğunu söylemektedir. Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Kadri Yıldırım vermiş olduğu bir röportajda şöyle demektedir; "*Biz Zazaları da Kürtlerden bir topluluk, Zazaca'yı da Kürtçe'nin bir lehçesi olarak kabul ediyoruz. Kürt dili deyince içine Kurmanci de, Zazaki de, Gorani, Lori, Sorani de giriyor. Bu bakımdan biz dersleri hem Zazaca hem de Kurmanci olarak görüyoruz. İki lehçe de birbirine aşına oluyor. Bunun faydasını da çok gördük.*"⁶² Başka bir yer de Prof. Dr. Kadri Yıldırım şöyle demektedir; "*Kurmanc ve Zazaların büyük bir çoğunluğu kendilerini Kürt, Zazaca'yı da Kürtçe'nin bir lehçesi olarak kabul ederler.*"⁶³

Artuklu Üniversitesi aynı zamanda Vate Çalışma Grubu'nun 20. toplantısına da ev sahipliği yapmıştır. 30-31.10.2011 ile 01-02.11.2011 tarihleri arasında yapılan toplantının öncesinde Artuklu Üniversitesi tarafından düzenlenen "Zazaca Edebiyatı ve Zazaca'nın Standartlaştırılması Çalışmaları Paneli"nde konuşan Artuklu Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Serdar Bedii Omay, şöyle demektedir; "*Uzun zamandan beridir Vate Çalışma Grubu'nun çalışmalarından haberdarız. Bizim yaşadığımız bölge Zazaların yaşadığı bölge değildir; ancak Zazaca lehçesi yok olma tehlikesi altında, bu yüzden bizim de Zazaca'ya sahip çıkmamız lazım. Kürtçe'nin bu lehçesi için şimdiye kadar elimizden geleni yapmaya çalıştık ve bundan sonra da yapmaya devam edeceğiz.*"⁶⁴

⁶⁰ Deniz Gündüz, *Kırmancca/Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s.27

⁶¹ <http://www.bingolonline.com/Haber/Delegasyon-Sonuc-Bildirgesini-yayinladi-41000.html>

⁶² <http://yenisafak.com.tr/Roportaj/Default.aspx?i=315675>

⁶³ Prof. Dr. Kadri Yıldırım, *Nûbehare Biçûkan- Ehmedê Xanî Külliyyatı*, Avesta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2008, s.107

⁶⁴ <http://www.zazaki.net/haber/grba-xebate-ya-vatey-mrdn-de-kom-bye-989.htm>

Aynı panelde konuşma yapan Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Kadri Yıldırım ise şöyle demektedir; “Çalışmalarımızda bunun değerlendirmesini yaptık. Her iki lehçenin (Kurmanca ve Zazaca) beraber okutulması anlam bakımından var olan problemleri kısa bir sürede ortadan kaldıracaktır. Biz şimdi Kürtçe eğitiminde bu metodu kullanıyoruz ve bu metot bir model olacaktır.”⁶⁵

Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü ve bazı Vate yazarlarının ortak çalışması ile çıkartılan “Edebîyatê Kirmanckî Ra Nimûneyî” isimli çalışmanın önsöz bölümünde, konuyla ilgili şunlar söylenilmektedir; “*Kirmanclar (Zazalar), bir toplumsal Kürt grubudur. Yöreden yöreye kendilerini Kırd, Kırmanc, Dımili ve Zaza; lehçelerini de Kırdki, Kırmancî, Dımilki ve Zazaki olarak adlandırırılar.*”⁶⁶

TRT bünyesinde 2009 yılından bu yana yayın yapmakta olan devletin resmi kanalı olan TRT 6 veya bir diğer isimlendirme ile TRT Şeş yaptığı yayınlarda, Zazaları Kürt ve Zazaca’yı da Kürtçe’nin bir lehçesi olarak kabul etmektedir. Ancak bu tutum ve davranış, diğer Kürt gruplar ve çevreler gibi katı olmayıp, daha esnek bir tutum takınılmaktadır. Zazaca’yı ayrı bir dil olarak görenler de burada program yapabilmekte ve burada çalışma imkanına sahip olabilmektedir.

Zazaca’yı Kürtçe’nin bir lehçesi olarak gören ve Kürtçe (Kurmanca) noktasında önemli çalışmalar yapan, onlarca Kürtçe eser yayınlayan Nûbihar Yayınevi ve Nûbihar dergisi; 118. sayısının tamamını Zazaca’ya ayırmıştır.

Nûbihar dergisinin editörü Süleyman Çevik derginin giriş yazısında şöyle demektedir; “*Şimdiye kadar Kurmanç Kürtler, Dımili’ye karşı çok alakasız kaldılar. Dımili de Kürtçe’nin lehçelerinden biridir ve milyonlarca kişi tarafından konuşulmaktadır. Kurmanclar gidip başka dilleri öğreniyorlar. Esasen önceliği kendilerine vermeleri gerekiyor. Dımili’yi öğrenmeleri ve kaybolma tehlikesi altında olan bu dili yazmaları gerekiyor.*”⁶⁷

Zazaları Kürt ve Zazaca’yı Kürtçe’nin bir lehçesi olarak gören gruplardan biri de Azadiya Welat gazetesidir. Azadiya Welat gazetesi, her hafta pazartesi günleri “Veroy” isimli 8 sayfalık bir Zazaca ek neşretmektedir. Zazaca ilavenin editörü Ahmedê Bira konuyla ilgili şöyle demektedir; “*Gazete haber ve tanıtım ağırlıklı olacaktır. Zazaca kaybolmakta olan bir lehçedir. Halkın gazeteye sahip çıkması bu bakımdan önemlidir. Kürt halkının bize yardım etmesi, bunun okunması, okutulması*

⁶⁵ <http://www.zazaki.net/haber/grba-xebate-ya-vatey-mrdn-de-kom-bye-989.htm>

⁶⁶ Prof. Dr. Kadri Yıldırım, İbrahim Bingöl, Roşan Lezgin, *Edebîyatê Kirmanckî Ra Nimûneyî*, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, 1.Baskı, Mardin, 2012, s.11

⁶⁷ Süleyman Çevik, “Na Rey Nûbihar bi dimilî veng dano!”, *Nûbihar*, Sayı.118, İstanbul, s.3

ve kendilerinin yazması gerekiyor. 15 kişilik bir yazar kadromuz bulunmakta, ilerde halkın ilgisine göre gazeteyi günlük de yapabiliriz.”⁶⁸

Zazaları Kürt ve Zazaca’yı da Kürtçe’nin bir lehçesi olarak gören kesimleri göz önüne alarak bir değerlendirme yaptığımızda şu değerlendirmelerde bulunmamız mümkündür.

Bir; Zazaca’yı Kürtçe’nin bir lehçesi olarak değerlendirenler arasında, Kürtçe’nin lehçeleri konusunda bir ittifak söz konusu olmadığı gibi kişilere göre de lehçe sayısı değişmektedir. Bazı kesimler Kurmanci, Sorani, Zazaki; bazıları Kurmanci, Sorani, Zazaki, Gorani; kimileri de Kurmanci, Sorani, Zazaki, Gorani, Lori şeklinde Kürtçe’nin lehçelerini saymaktadır. Hatta bu sayıyı daha fazla gösterenler bile bulunmaktadır.

İki; Bu görüşü paylaşan kişilerin büyük bir çoğunluğu, Zazaca’nın ayrı bir dil ve Zazaların ayrı bir halk olduğu görüşünün, devlet destekli bir proje olduğuna inanmakta ve bunu sık sık dile getirmektedirler.

Üç; Zazaların ayrı bir halk olduğu veya Zazaca’nın ayrı bir dil olduğu görüşünü dile getiren çevreler ve kişiler; Zazaların Kürt oldukları fikrini benimseyen kişiler tarafından ağır ithamlarla karşı karşıya bırakılmaktadırlar. Hatta bu çevreler tarafından dile getirilen görüşlere göre, Kürtleri bölmeye çalışan ve bunu bir proje dahilinde yapan devlet; bu projeyi Zazalar Kürt değildir diyen kişiler üzerinden yaptıkları fikrini dile getirmektedirler.

Dört; Zazaca’yı Kürtçe’nin bir lehçesi olarak kabul edenlerin büyük bir çoğunluğu, Zazaca’yı bir dil olarak kabul eden Batılı oryantalistleri ve dilbilimcileri, zaman zaman eleştirilmekte hatta kötülenmektedirler. Bu bilim adamlarının yaptıkları çalışmaların kasıtlı olduğu ve bilim dünyasında bunların yer almadıkları iddia edilmektedir. Diğer taraftan ise geçmişten günümüze kadar Kürdoloji’nin öncülüğünü yapmış ve hala da bu alandaki çalışmalarını devam ettiren bütün Batılı oryantalistler ve bilim adamları ise takdir ve onure edilmektedir.

Beş; Zazaları Kürt olarak gören ve Zazaca’ya da lehçe diyenlerin kaynakları ve külliyatları, daha çok geçmiş dönemlerdeki çalışmalar ve incelemelerden meydana gelmektedir. Özellikle 1900’lü yıllardan sonra verilen ve Zazaca’nın ayrı bir dil olduğunu belirten çalışmalar görmezden gelinmektedir.

4.3. “Zazalar Ayrı Millettir ve Zazaca da Bağımsız Bir Dildir” Görüşü

Anadolu’da Türkçe ve Kürtçe’den sonra sayısal çoğunluk itibariyle üçüncü dil konumunda bulunan Zazaca’nın özellikle Türkiye kamuoyunda hala maruz kaldığı tanınmamışlığa karşın bir Kuzeybatı İrani dili olarak üzerinde ciddi araştırmaların yapıldığı, bilimsel ve tarafsız kaynaklar ışığında dünya dilleri arasındaki yeri,

⁶⁸<http://www.imc-tv.com/haber-welat-veroj-yarin-bayilerde-3131.html>

yaşamakta olduğu coğrafyada, öz yurdunda değil de başta Almanya olmak üzere, özellikle batı Avrupa ülkelerinde ve değişik ülkelerde başlayan ancak son 20-25 yılda giderek yoğunluk kazanan dilbilimsel araştırmalar sonucu belirlemiştir.⁶⁹ 1980'lerde Zaza aydınları dergiler ve kitaplar basarak ve insanları bu dili yazıp okumaları konusunda teşvik ederek, Zaza dilinin canlanmasına öncülük etmişlerdir.⁷⁰

Zazaların ayrı bir millet olduğu ve Zazaca'nın bağımsız bir dil olduğuna dair fikirler ve araştırmalar, bilindiği kadarıyla son iki yüzyıla dayanmaktadır. Zazaca alanındaki ilk çalışmalar Peter Lerch tarafından yapılmıştır. 1856 yılındaki Osmanlı-Rus savaşı esnasında, Ruslara esir düşen askerler arasında Zaza askerler de bulunmaktaydı. Peter Lerch, bunlardan dinlediği materyalleri kaydetmiş ve bunlar üzerine incelemelerde bulunmuştur. Peter Lerch, bu çalışmalarını kitap olarak yayımlamıştır.⁷¹

Bu çalışmaların devamını daha sonra Oskar Mann ve Karl Hadank getireceklerdir. Oskar Mann, Prusya Bilimler Akademisi'nin Batı İrani Dilleri'nin dokümantasyonu ve gramatik analizi için verdiği görevle Ortadoğu'ya yaptığı seyahatle 1901-1903 yılları arasında İran'da, 1906-1907 yıllarında da Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde araştırmalarda bulunarak, İrani diller üzerine tetkikler yapmış, bu arada Zazaca'yı diğer İrani diller ile karşılaştırarak, aralarındaki farklılıkları da tespit etmiştir. Oskar Mann 1917'de ölünce Karl Hadank, Oskar Mann'ın eserini tamamlamakla görevlendirildi. Böylece Karl Hadank 1932'de, "Mundarten der Zaza" adlı ilk Zazaca grameri yayımladı.⁷²

Peter Lerch, Oscar Mann ve Karl Hadank ile başlayan, Terry Lynn Todd⁷³ ile C.M. Jacobson⁷⁴, Prof. Dr. Jost Gippert⁷⁵ gibi Batılı bilim adamlarının çalışmaları öncülüğünde devam eden Zazaca'nın ayrı bir dil olduğuna dair çalışmalar, bugün 150 yılını geride bırakmış bulunmaktadır. Bugün Zazaca'nın dil olduğuna dair yapılan araştırmalar ve çalışmalar çok parçalı ve dağınık olarak devam etmektedir.

Siyasi bir ideoloji olarak Zazaların ayrı bir millet ve Zazaca'nın da ayrı bir dil olduğunu ilk olarak benimseyen ve bu minvalde çalışmalar yapan kişi Ebubekir Pamukçu'dur. Ebubekir Pamukçu, 1985 yılında çıkarmaya başladığı ve 14 sayı devam eden *Ayre* adlı dergide, Zaza dili ve kültürü ile ilgili çalışmalara yer vermiştir. Bu

⁶⁹ Mesut Keskin, "Zazaca'daki Alfabe Sorununa Bir Bakış ve Çözüm Önerisi", *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Aralık, 2011, s.328

⁷⁰ Rosan Hayig, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Tij Yayınları, İstanbul, 2012, s.19

⁷¹ Seyitxan Kurij, "Zazaca Yazının Tarihçesi ve Vate Çalışma Grubu", *İnatçı Bir Bahar-Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat*, (Derleyen: Vecdi Erbay), Sanat ve Kuram Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2012, s.139

⁷² Yaşar Aratemür, "Arkaik Kaynaklardan Modern Kaynaklara Zazaca ve Zazalar", *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2011, s.232-233

⁷³ Terry Lynn Todd, *A Grammar Of Dimili*, <http://www.zazaki.de/english/T.L.Todd-AGrammarofDimili.pdf>

⁷⁴ Jacobson, *Rastmustena Zonê Ma*, Peri Yayınları, İstanbul, 2001.

⁷⁵ Prof. Dr. Jost Gippert, "Zazaca'nın Tarihsel Gelişimi", <http://zazaki.de/zazakide/zaza-tarih.pdf>

tarihlerde yaptığı çalışmalar nedeniyle zor günler geçirdiği bilinen Ebubekir Pamukçu, Ayre'nin 11. sayısının kapağında, “Vurun bana vurun, ben kolay ölmem”⁷⁶ başlığı ile çıkacaktır.

Ayre'nin ardından Ebubekir Pamukçu'nun yönetiminde çıkmaya başlayan *Piya* dergisi, Ayre'den daha farklı olarak Türkçe yazılara da yer vermeye başlayacaktır. Bu defa Avrupa'daki bilim adamlarının Zazaca konusundaki çalışmalarına ve Zazalar ile Kürtler hakkında farklı konularda makaleler yazılmaya başlanacaktır.⁷⁷

Zazaca yazını için kitaplar kadar önemli bir yere sahip olan bir diğer kaynak ise Zazaca'ya yer veren veya Zazaca çıkan dergilerdir. Geçmişten günümüze kadar yayınlanan dergilerden ciddi anlamda Zazaca'ya düzenli olarak yer veren 54 dergiden 39 tanesi Zazaca'yı bağımsız bir dil olarak değerlendirirken geri kalan 15 tanesi de siyasi içerikli, ideolojik dergiler olup Zazaca'yı lehçe olarak kabul etmektedir.⁷⁸

Zazaca'yı bir dil olarak kabul eden ve bu yönde yayın yapan dergilerden biri *Ware* dergisidir. 1992 yılında çıkmaya başlayan derginin önsöz kısmında şu ifadeler yer almaktadır; “*Ware, bir Zaza dili ve edebiyatı dergisidir. Yayını Zazaca'nın yanı sıra, Almanca ve Türkçe yapacaktır. Ayrıca Zazaca ve Zazalar üzerine derlediğimiz uluslararası tarihçi, gezginci ve dilbilimcilerin çalışmalarını, önce olduğu dilde, sonra da Zazaca'ya veya Türkçe'ye aktararak yayınlayacağız.*”⁷⁹

Zazaca'yı dil olarak kabul eden yayınlardan bir diğeri olan *Çıme*, 2005 yılından itibaren çıkmaya başlamıştır. Derginin ilk sayısında belirlenen amaçlar şu şekilde sıralanmaktadır; “*Çıme'nin amacı yok olma tehdidiyle karşı karşıya olan anadilimiz Zazaca'yı yaşatmak ve geliştirmektir. Çıme, Zaza halkının sözlü edebiyatını, dilini, sosyal yapısını, tarihini ve dini inancını inceler ve bu konuda yapılmış incelemeleri yayınlar. Zazaca'nın bütün yöresel şivelerini geliştirmeye çabalar. Belli bir şivenin ön plana çıkmasını hedeflemez. Barışçı, yapıcı, çağdaş ilerici yönde yayın yapar. Zazaların milli birliği için çalışır. Çıme, Alevi ve Sünni'siyle bütün Zazaların yayınıdır. Demokratik ve açıklık prensiplerine bağlı yayın yapar. Hoşgörülü ve toleranslı bir kültür çizgisi izler.*”⁸⁰

Zazaca'yı bir dil olarak kabul eden ve çalışmalarını bu doğrultuda yürüten yayınlardan biri de *Miraz* dergisidir. Editörlüğünü İsmail Söylemez'in yaptığı *Miraz* dergisi, aynı zamanda Malatyalılar grubunun yayını olarak da bilinmektedir. *Miraz*'ın birinci sayısında, *Miraz*'ın bakış açısı ve işleyişi şöyle belirtilmektedir; “*Miraz, Zazaları ayrı bir halk; Zazaca'yı da ayrı bir dil olarak kabul etmektedir. Miraz,*

⁷⁶ Ayre, 11.Sayı, İsveç, 1987

⁷⁷ *Piya*, 9.Sayı, İsveç, 1989

⁷⁸ İsmail Söylemez, “Geçmişten Günümüze Zazaca Dergiler: Kronoloji, Sorunlar ve Çözümler”, *I.*

Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Aralık, 2011, s.176

⁷⁹ *Ware*, 1.Sayı, Almanya, 1992, s.2

⁸⁰ *Çıme*, 1.Sayı, Almanya, 2005, s.2

Zazaca'nın bütün ağızlarına eşit mesafededir, birini diğerinin üstünde tutmaz ve bütün ağızlara ait yazılara yer vermektedir. Miraz, Zazaların saklı kültürlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır."⁸¹

Bingöl Üniversitesi, Türkiye'deki resmi kurumlar arasında Zazaca konusunda çalışmalar yapıldığı ve bu alandaki çalışmaların arttırıldığı kurumların başında gelmektedir. 2011 yılında düzenlenen I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu ve 2012 yılında düzenlenen II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu ile Zazaca alanındaki birçok konuya dikkat çekilmiş ve Zazaca konusundaki birçok husus gündeme getirilmiştir. Bingöl Üniversitesi, yok olma tehdidi altında olan Zazaca'nın yaşatılmasını ve Zazaca'nın bilimsel temellerle yol almasını amaç edinmektedir. Bingöl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Gıyasettin Baydaş, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu'nun bildiri kitabında yer alan önsözde şöyle demektedir; "*Anadolu'nun kadim dillerinden biri olan Zazaca, ne yazık ki bugün kaybolma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yapılan araştırmalar ve hazırlanan raporlar gösteriyor ki, Zazaca'nın yaşaması için çok ciddi çalışmaların yapılması lazım. Yapılması gereken çalışmaların yapılmaması veya ertelenmesi ise bu dilin kaybolması sürecini hızlandıracaktır.*"⁸²

Tunceli Üniversitesi, Zazaca konusunda yaptığı çalışmalarda Zazaca'yı bir dil olarak değerlendiren ve çalışmalarını bu bağlamda yürüten kurumlardan biridir. YÖK tarafından Tunceli Üniversitesi'nde, Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bünyesinde Zazaca alanında lisans eğitimi verilebileceğine dair onaydan sonra değerlendirme-lerde bulunan Tunceli Üniversitesi Rektörü Durmuş Boztuğ şöyle demektedir; "*Doğu Dilleri ve Edebiyatı bölümünde Zazaca ve Kurmanc dillerinde bölümler açarak öğrenci alabilecek duruma gelebilmemiz ülkemizdeki gerek anadil farklılıkları, gerek inanç farklılıklarındaki problemleri sosyal olarak ortadan kaldırmaya yönelik tedbirlerdir.*"⁸³

Türkiye'deki demokratik adımların en önemli ayağını oluşturan TRT 6, her gün ortalama bir saatlik bir yayını Zazaca'ya ayırmaktadır. Bu bir saatlik yayının yirmi beş dakikasını "Zazaki Xeber" kuşağı oluşturmaktadır. TRT Şeş'ten farklı olarak, Zazaca haber dairesi Zazaca'yı bir dil olarak kabul etmekte ve yaptığı yayınları da Zaza dili adı altında yapmaktadır. Bu birimde çalışan personelin tamamı da Zazaca'yı ayrı bir dil olarak kabul etmekte ve bunu yayınlarına da yansıtmaktadırlar.

Zazaca'yı ayrı bir dil olarak değerlendiren biri olan Fahri Pamukçu, özellikle Zazaca'nın gramer yapısı ve dil özellikleri üzerine çalışmaktadır. Fahri Pamukçu, Gramerê Zazaki isimli eserinde konuyla ilgili şunları söylemektedir; "*Geniş bir coğrafyada, büyük bir topluluk tarafından konuşulan bir dil olmasına rağmen Zazaca,*

⁸¹ Miraz, 1.Sayı, Malatya, 2006, s.46

⁸² I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu Bildiri Kitabı, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Aralık, 2011, s.7

⁸³ <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=1217917&title=yokten-zaza-kurmanc-ve-arap-dili-edebiyatina-onay>

üzerinde çok az çalışma yapılmış bir dildir. Özellikle yazı dilinde, geçmişten günümüze gelen belge hemen hemen yok gibidir. Var olan çalışmaların neredeyse tümü, son otuz yıllık süre içerisinde yapılmıştır. Özellikle 12 Eylül'den sonra ülke dışına çıkan bir kısım Zaza aydınının başlattığı dil, kültür ve kısmen tarih çalışmaları zamanla ülke içinde de destek alarak yavaş yavaş önünü açmıştır."⁸⁴

Zazaları ayrı bir millet ve Zazaca'yı da ayrı bir dil olarak değerlendiren ve bu bağlamda çalışmalarını yürüten kişilerden biri de Ali Kaya'dır. Ali Kaya, *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi* adlı eserinde konuyla ilgili şöyle demektedir; "Dımılce'nin Kürtçe'nin bir lehçesi olmadığı, İrani dillerin Kuzeybatı sınıflandırması içinde olduğu görüşü, özellikle Batılı bazı dilbilimciler de desteklenmektedir. Bugün de Dersimlilerin Kürt olduğuna dair yaygın bir kanı vardır. Her ne kadar Kürt aydınları arasında da bu görüş kabul görse de gerçeği yansıtmamaktadır. Dolayısıyla Dersimde konuşulan Zazaca, Dımılce'nin bir Kürt lehçesi olduğu görüşü de yanlıştır."⁸⁵

Bugün Zazalar ve Zazaca hakkında çalışmalar yapan ve bu bağlamda eserler üreten Dr. Zülfü Selcan, *Zaza Milli Meselesi* başlıklı çalışmasında şunları söylemektedir; "Kendim de henüz Kürt milliyetçiliğinin etkisinde bulunurken (Zaza kimliğimi savunup korumaktan taviz vermeden), "bilim mi, ideoloji mi", "lehçe mi ayrı dil mi" çelişkisiyle daima karşı karşıya idim (1981'e kadar). O dönemde, Zazaca'yı inceleyerek ayrı dil olduğu sonucuna varan meşhur İrani dilbilimcilerden Oskar Mann ve Karl Hadank'ı ideoloji gereği tereddütle karşılıyordum. Çünkü tespitleri, etkisinde bulunduğum Kürt milliyetçi ideolojisine ters düşüyordu. Daha sonra, yıllarca harcadığım bütün karşı çabalara rağmen, Kürt örgütlerinin Zaza halkının ulusal ve kültürel kimliğini kararlı olarak yok edeceğini kesin olarak tespit ettikten sonra, ortak çalışmayı reddederek ayrıldım."⁸⁶

Zazaların ayrı bir unsur, Zazaca'yı da ayrı bir dil olarak değerlendiren Mehmet Aydar, *Zazaca-Türkçe Sözlük* isimli çalışmasının önsözünde, Zazaca üzerine çalışmalar yapmış bilim adamlarının görüşlerini referans göstererek Zazaca'nın ayrı bir dil, Zazaların da ayrı bir halk olduğunu vurgulamaktadır. Bu referanslardan birisi ile ilgili Mehmet Aydar şöyle demektedir; "Kürt yazarlarının "Kürdolojinin babası" saydıkları Rus Prof. V. Minorsky, Zazalar ve Zazaca üzerindeki -önceki varsayımlarını düzelterek- "bilimsiz spekülasyonları" reddetmiştir. V. Minorsky, *İslam Ansiklopedisi'nin İngilizce -hatasız- baskısında, kesin bir ifade kullanarak, Zazaların Kürt olmadığını kaydetmektedir..."⁸⁷*

⁸⁴ Fahri Pamukçu, *Gramerê Zazaki*, Tij Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2001, s.14

⁸⁵ Ali Kaya, *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*, Demos Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010, s.78

⁸⁶ Zilfi Selcan, *Zaza Milli Meselesi Hakkında*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara, 1194, s.21

⁸⁷ Mehmet Aydar, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003, s.10

Zazaca'yı dil olarak değerlendiren Mesut Keskin ise yapmış olduğu çalışmalarda Zazaca hakkında şunları söylemektedir; *“Dilbilimde Zazaca'nın yeri belirlenmiş olmasına karşın özellikle Türkçe kaynaklarda, medya ve siyasette, geçmişteki kadar olmasa da, Zaza Dili üzerine bir statükonun hala mevcut olduğu bilinmektedir. Önyargılar, bilgi ve kaynak eksikliği veya siyasi zorlamadan ötürü Zazaca'nın bir Kürt lehçesi veya dili olduğu ileri sürülmüştür. Oysa Zazaca'nın Kürtçeye dahil olduğunu bilimsel olarak kanıtlayan herhangi bir kaynak veya çalışma yoktur. Zazaca, Farsça ve Kürtçe'nin birbirine olan yakınlığı, biri diğerinin lehçesi veya alt dili olduğundan değil, akraba diller olduğundandır.”*⁸⁸ *Belgelemiş eski İrani, Hint-Arı dilleriyle eski Hint-Avrupa dillerinin zengin bütüncesi kimi yerde yakın, kimi yerde uzak akrabalık bağları nedeniyle, tarihi, sesbilimsel, biçimbilimsel, kelime hazinesi gibi durumlarda Zaza dilinin yapısı konusunda önemli veriler sunuyor.*⁸⁹

Zazaca'yı ayrı bir dil ve Zazaları da ayrı bir millet olarak görenlerin görüşlerinden hareketle bir değerlendirme yaptığımızda şunları söylememiz mümkündür;

Bir; Zazaları ayrı bir millet olarak gören bu yaklaşıma göre, Zazaların kökeni hakkında üzerinde ittifak edilen ve fikir birliğine varılmış bir düşünce bulunmamaktadır. Bu konuda farklı fikirler ve varsayımlar üzerinden hareket edilmektedir.

İki; Zazaca'yı ayrı bir dil olarak değerlendiren bu görüşteki kişilerin üzerinde anlaştıkları ve ortak olarak kullandıkları bir alfabe bulunmamaktadır. Genel olarak Jacobson alfabesi kullanılsa da zaman zaman bu alfabedeki bazı sesler çıkartılmakta veya bu alfabeğe başka harfler eklenmektedir.

Üç; Bu fikri paylaştan kişilere göre bu aşamada bütün bölgelerin kendi dil özelliklerine göre Zazaca'yı yazmaları, ortak özellikler ve yazımlar ortaya çıktıktan sonra standart bir dilin oluşturulması gerektiği fikri vardır.

Dört; Bu fikri paylaştan kişileri bir araya getiren ve hepsinin bağlı bulunduğu bir üst yapı veya oluşum bulunmamaktadır. Çoğu zaman ferdi davranılmakta ve verilen ürünler de kişisel çalışmaların ürünü olmaktadır.

Beş; Bu fikri taşıyan kişilerin büyük bir çoğunluğu, Kürtlerin onları inkar ettiklerini ve dillerini ise asimile etmeye çalıştıkları fikrini taşımaktadır. Bu görüş gün geçtikçe daha çok yaygınlık kazanmakta ve daha yüksek bir sesle dile getirilmektedir.

SONUÇ

Uzun bir dönemden beridir Zazalar hakkındaki bu tartışmalar, geçmişte olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. Zazaca'nın varlığı ve Zazaların kimliği bir taraftan siyasi ve ideolojik bir temelde ele alınarak incelenmekte ve değerlendirmekte diğer

⁸⁸ Mesut Keskin, “Zazaca Üzerine Notlar”, <http://www.zazaki.de/turkce/makaleler/zazacazerinenotlar.pdf>

⁸⁹ Mesut Keskin, “Orta ve Eski İrani Dillerin Zazaca'ya Tuttuğu Işık”, *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, 4-6 Mayıs 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Ağustos, 2012, s.234

tarafa ise muammalar ile dolu bir süreç Zazaları beklemektedir. Nitekim sorunun çözümünden ziyade, sorunun devamlı gündemde tutulması hatta zaman zaman suiistimal edilmesi dahi daha çok cazip gelmektedir.

Oysaki bu tür durumlarda izlenilmesi gereken yol ve uygulanması gereken metot son derece net ve açıktır. Geçmişte dil ve etnik kimlik bakımından Zazalar ile aynı sorunu yaşayan birçok millet, bu sorunu aşmış ve sağlıklı bir zeminde dil ve diğer konular ile ilgili çalışmalarına devam etmektedirler.

Zazaca ve Zazalar için de aynı yol ve yöntem uygulanmalıdır. Bu yol ve yöntem akademik ve bilimsel metotlara uygun yol ve yöntemler olmalıdır. Bugün Avrupa'da ve dünyanın her tarafındaki dil çalışmalarında dil ile lehçenin belirlenmesinde belirli ölçütler bulunmakta ve bunlar kullanılmaktadır. Bir konuşma sistemi hangi şartlar çerçevesinde dil hüviyeti kazanır, hangi şartlara bağlı olarak lehçedir, bunların genel kuralları oldukça net ve açıktır. Aynı şekilde ulus kavramının niteliği ve ölçütleri de yine belli ölçütler ve kurallar çerçevesinde değer kazanmaktadır.

Zazalar ve Zazaca için yapılması gereken bu bilimsel yöntem ve kurallar çerçevesinde Zazaca'nın yerini belirlemek ve Zazaların kimlik hüviyetini ortaya çıkarmaktır. Böylelikle hem siyasi ve ideolojik tartışmalardan uzak kalınarak bir sonuca varılmış olacak hem de bilimsel bir temelde bir sonuca varılmış olacaktır. Tüm bunlar yapılırken de her türlü önyargıdan ve düşünceden de ayrı durmak gerekecektir.

Zazaca hakkındaki bütün tarihi belgelerin ve bilgilerin de toplanıp, ciddi bir değerlendirmeden geçirilmesi ve konuyla ilgili tarihi verilerin de ortaya konması gerekmektedir. Eğer Zazaca ile Zazalar hakkında bu belirsiz dönem daha fazla uzun sürerse, çok daha vahim sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Bugün Zazalar arasında bile Zazaca konusunda çok derin ihtilaflar bulunmakta ve ihtilaflar ilk önce Zazalara zarar vermektedir. Eğer bilinmezlikler ve belirsizliklerle dolu bu dönem, bu şekilde devam ederse, aynı dili konuşan insanlar dahi ileriki dönemlerde birbirlerine cephe alabilecek bir duruma gelebileceklerdir. Bu da Zazalar için çok büyük bir felaket olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AKÇURA, Belma, *Devletin Kürt Filmi*, New Age Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2009.

AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2009.

AKYOL, Mustafa, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, Doğan Kitap, 4.Baskı, İstanbul, 2006.

- ANDREWS, Peter Alford, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.
- AYDAR, Mehmet, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003.
- BAŞBUĞ, Hayri, *İki Türk Boyu Zaza ve Kurmanclar*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1984.
- _____, *Göktürk-Uygur Zaza Kurmanç Lehçeleri Üzerine Bir Araştırma*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1984.
- BRUÏNESSEN, Martin Van, *Ağa Şeyh Devlet*, İletişim Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2008. _____, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2010.
- BURAN, Prof. Dr. Ahmet, ÇAK YÜKSEL, Berna, *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*, Akçağ Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 2012.
- BURKAY, Kemal, *Kürtler ve Kürdistan*, Deng Yayınları, 4. Baskı, Diyarbakır, 2008.
- CEMAL, Hasan, *Kürtler*, Doğan Kitap, 19. Baskı, İstanbul, 2010.
- _____, *Kürt Sorununa Yeni Bakış: Barışa Emanet Olun*, Everest Yayınları, Ekim, 2011
- CRYSTAL, David, *Dillerin Katli*, (Çeviren: Gökhan Cansız), Profil Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÇANDAR, Cengiz, *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır?*, TESEV Yayınları, Temmuz, 2011.
- DİECKHOFF, Alain, JAFFRELOT Christophe (Yayına Hazırlayanlar), *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (Çeviren: Devrim Çetinkasap), İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010.
- ERENUS, Vasıf (Editör) *Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım*, Sarmal Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2010.
- ERGİL, Prof. Dr. Doğu, *Kürtleri Anlamak*, Timaş Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2010.
- FIRAT, M. Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.
- GÖKALP, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Kaynak Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2011.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Kürmanci ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1983.
- GÜNDÜZ, Deniz, *Kırmancca/Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2009.
- HAYIG, Rosan, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Tij Yayınları, İstanbul, 2012.

- İNANÇ, Zeri (Derleyen), *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*, Ütopya Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 2004.
- İZADY, Mehrdad R., *Kürtler*, Doz Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2011.
- JACOBSON, *Rastmustena Zoné Ma*, Peri Yayınları, İstanbul, 2001.
- KALAFAT, Yaşar, *Türk Halk Kültüründe Zazalar*, Berkan Yayınevi, Ankara, 2012.
- KARPAT, Kemal, H., *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- KAYA, Ali, *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*, Demos Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAYA, Fetullah, *Kürt Basını*, Hivda Yayınları, İstanbul, 2010.
- KIZILKAYA, Muhsin, *Bir Dil Niye Kanar*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2011.
- KREYENBROEK, Philip, ALLİSON, Christine, *Kürt Kimliği ve Kültürü*, Avesta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2008.
- Malmisanij, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Jina Nû Yayınları, Uppsala, 1987.
- MATUR, Bejan, *Dağın Ardına Bakmak*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.
- MİNORSKY, V., TH.Bois, D.N.MacKenzie, *Kürtler-Kürdistan*, Doz Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2004.
- MİROĞLU, Orhan, *Silahları Gömmek*, Everest Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2012.
- Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbihar Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2012.
- MUMCU, Uğur, *Kürt Dosyası*, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- NETTLE, Daniel, ROMAİNE, Suzanne, *Kaybolan Sesler*, (Çeviren: Harun Özgür Turgan), Oğlak Yayınları, İstanbul, 2001.
- OLENDER, Maurice, *Cennetin Dilleri*, (Fransızca'dan Çeviren: Nevzat Yılmaz), Dost Kitabevi, 2.Baskı, Ankara, 1998.
- OLSON, Robert, *Kürt Meselesi ve Türkiye İnan İlişkileri*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÖNDER, Ali Tayyar, *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, Kripto Yayınları, 52.Basım, Ankara, 2012.
- ÖZDEMİR, Ali Rıza, *Zazalar ve Türklük*, Kripto Yayınları, Ankara, 2010.
- ÖZKIRIMLI, Umut, *21. Yüzyılda Milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

- PAMUKÇU, Fahri, *Gramerê Zazaki*, Tij Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2001.
- QASIMLO, Abdurrahman, *Kürtler ve Kürdistan*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2009.
- RİŞVANOĞLU, Dr. Mahmut, *Saklanan Gerçek: Kurmanclar ve Zazaların Kimliği-1*, Tanmak Yayınları, Ankara.
- _____, *Saklanan Gerçek: Kurmanclar ve Zazaların Kimliği-2*, Tanmak Yayınları, Ankara.
- SELCAN, Zılfı, *Zaza Milli Meselesi Hakkında*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara, 1994.
- SEVGEN, Nazmi, *Zazalar*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara, 1994.
- SOMERSAN, Semra, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞENER, Cemal, *Türkiye’de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*, Etik Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2006.
- TAN, Altan, *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009.
- _____, *Değişen Ortadoğu’da Kürtler*, Çıra Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.
- TÜRKDOĞAN, Prof. Dr. Orhan, *Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, *Milletler ve Milliyetçilik*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s.52
- YILDIRIM, Prof. Dr. Kadri; BİNGÖL, İbrahim; LEZGİN, Roşan; *Edebîyatê Kirmanckî Ra Nimûneyî*, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, 1.Baskı, Mardin, 2012.
- YILDIRIM, Prof. Dr. Kadri, *Nûbehare Biçûkan- Ehmedê Xanî Külliyyatı*, Avesta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2008.
- VATE ÇALIŞMA GRUBU, *Türkçe-Kirmanca (Zazaca) Sözlük*, Vate Yayınları, İstanbul, 2011.
- _____, *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî) – Tirkî*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2011

Makale ve Dergiler:

- ARATEMÜR, Yaşar, “Arkaik Kaynaklardan Modern Kaynaklara Zazaca ve Zazalar”, *1. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl, 2011, s.227-246
- AYRE, 11.Sayı, İsveç, 1987
- ÇEVİK, Süleyman, “Na Rey Nûbihar bi dimilî veng dano!”, *Nûbihar*, 118. Sayı, İstanbul.

Piya, 9. Sayı, İsveç, 1989

ÇİME, 1.Sayı, Almanya, 2005.

GÖK, Prof. Dr. Fatma, “Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilinde Eğitim”, *Anadilde Eğitim Sempozyumu*, 30-31 Mayıs 2009, s.73-83

İNAL, Doç. Dr. Kemal, “Kültür, Kimlik ve Dil”, *Anadilde Eğitim Sempozyumu*, 30-31 Mayıs 2009, s.9-19

KESKİN, Mesut, “Zazaca’daki Alfabe Sorununa Bir Bakış ve Çözüm Önerisi”, *I.Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Aralık, 2011, s.327-350

KESKİN, Mesut, “Orta ve Eski İrani Dillerin Zazaca’ya Tuttuğu Işık”, *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Ağustos, 2012, s.232-252

KESKİN, Mesut, “Zazaca Üzerine Notlar”,
<http://www.zazaki.de/turkce/makaleler/zazacauzerinenotlar.pdf>, Erişim: 19 Eylül 2012

KURIJ, Seyitxan, “Zazaca Yazının Tarihçesi ve Vate Çalışma Grubu”, *İnatçı Bir Bahar-Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat*, (Derleyen: Vecdi Erbay), Sanat ve Kuram Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2012.

MİRRAZ, 1.Sayı, Malatya, 2006.

SÖYLEMEZ, İsmail, “Geçmişten Günümüze Zazaca Dergiler: Kronoloji, Sorunlar ve Çözümler”, *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Aralık, 2011, s.175-192

VATE, 1.Sayı, Stockholm, 1997, s.3-4

WARE, 1.Sayı, Almanya, 1992, s.2

İnternet Siteleri:

<http://www.bingolonline.com>

<http://www.haberdiyarbakir.com>

<http://www.imc-tv.com>

<http://tr.wikipedia.org>

<http://yenisafak.com.tr>

<http://www.zaman.com.tr>

<http://www.zazaki.de>

<http://www.zazaki.net>